

KINGA STĘPIEŃ

KONSOLIDACJA A EFEKTYWNOŚĆ BANKÓW W POLSCE

Rozdział I.

**FUNKCJONOWANIE SEKTORA BANKOWEGO
WE WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARCE RYNKOWEJ**

CEDEWU.PL

WYDAWNICTWA FACHOWE

Recenzja: prof. Leszek Pawłowicz

Praca „Konsolidacja a efektywność banków w Polsce” powstała w ramach badań własnych Politechniki Rzeszowskiej i została wsparta z jej środków własnych.

© Copyright do wydania polskiego CeDeWu Sp. z o.o.
Wszelkie prawa zastrzeżone.

Zabronione jest kopiowanie, przetwarzanie i rozpowszechnianie w jakimkolwiek celu oraz postaci bez pisemnej zgody autora i wydawcy.

Wydawnictwo CeDeWu oraz autor dołożyli wszelkich starań, aby treści zawarte w niniejszej publikacji były kompletne i rzetelne. Nie biorą jednak odpowiedzialności za ich wykorzystanie ani za związane z tym ewentualne naruszenie praw autorskich oraz za skutki działań wynikłe z wykorzystania informacji zawartych w książce.

Projekt okładki: Agnieszka Natalia Bury

DTP: CeDeWu Sp. z o.o.

Wydanie I papierowe, Warszawa 2004
ISBN 83-87885-63-0

Wydanie I elektroniczne, Warszawa 2014
ISBN 978-83-7941-098-9 (Rozdział 1)

Wydawca: CeDeWu Sp. z o.o.

00-680 Warszawa, ul. Żurawia 47/49

e-mail: cedewu@cedewu.pl

Redakcja wydawnictwa: (4822) 374 90 20 lub 22

Fax: (4822) 827 38 89

Księgarnia Ekonomiczna

00-680 Warszawa, ul. Żurawia 47

Tel.: (4822) 396 15 00...01

Fax: (4822) 827 38 89

Ekonomiczna Księgarnia Internetowa

www.cedewu.pl

www.4books.pl

Made in Poland

Spis treści

WSTĘP	5

Rozdział 1

FUNKCJONOWANIE SEKTORA BANKOWEGO WE WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARCE RYNKOWEJ **11** |

1.1. Charakterystyka tendencji rozwojowych współczesnej gospodarki rynkowej	11
1.2. Wpływ przemian w otoczeniu na sytuację banków	23
1.2.1. Deregulacja i liberalizacja – przyczyny wzrostu konkurencji w sektorze bankowym	23
1.2.2. Globalizacja w sektorze bankowym	29
1.2.3. Nowe technologie informatyczne i innowacje finansowe jako przyczyna zmian w tradycyjnym sposobie działania banku	32
1.3. Warunki sprawności współczesnego sektora bankowego	37
1.4. Cechy współczesnego sektora bankowego	48

Rozdział 2

KONKURENCJA I KONKURENCYJNOŚĆ W SEKTORZE BANKOWYM **51** |

2.1. Charakter konkurencji w sektorze bankowym	51
2.2. Poglądy na temat konkurencyjności	56
2.3. Czynniki konkurencyjności banków	63
2.4. Czynniki ograniczające konkurencję w sektorze bankowym	69

Rozdział 3

ZJAWISKO KONSOLIDACJI W SEKTORZE BANKOWYM **74** |

3.1. Istota zjawiska konsolidacji w systemie bankowym	74
3.2. Formy i typy konsolidacji	79
3.3. Przyczyny łączenia się banków i oczekiwane efekty procesów konsolidacyjnych	83
3.3.1. Klasyfikacje przyczyn konsolidacji	83
3.3.2. Korzyści skali	89
3.3.3. Zwiększanie zakresu działalności	94
3.3.4. Synergia	95
3.4. Koszty konsolidacji	98
3.5. Stan dotychczasowych badań procesu konsolidacji w sektorze bankowym prowadzonych na świecie i w Polsce	100

Rozdział 4

PRZEBIEG PROCESU KONSOLIDACJI W WYBRANYCH KRAJACH 105

4.1. Konsolidacja w USA	105
4.2. Konsolidacja w Japonii.	108
4.3. Konsolidacja w krajach UE	110
4.4. Charakterystyka konsolidacji banków w Polsce.	115
4.4.1 Związek prywatyzacji banków w Polsce z procesami fuzji i przejęć	115
4.4.2. Uwarunkowania i przyczyny konsolidacji banków w Polsce w kontekście zwiększania ich konkurencyjności	120
4.4.3. Rodzaje konsolidacji banków w Polsce	123

Rozdział 5

METODYKA BADANIA WPŁYWU KONSOLIDACJI NA EFEKTYWNOŚĆ

W SEKTORZE BANKOWYM 128

5.1. Efektywność jako perspektywa oceny banków	128
5.2. Analizy efektywności i produktywności banków – wprowadzenie	131
5.3. Podejście parametryczne i nieparametryczne do pomiaru efektywności i produktywności banków	133
5.4. Cele i metodyka DEA	135
5.4.1. Założenia metody DEA	135
5.4.2. Etapy pomiaru efektywności	140
5.4.3. Indeks produktywności Malmquista	143
5.5. Zalety oraz wady i ograniczenia metody DEA	144
5.6. Metody taksonomiczne jako efektywne procedury klasyfikacji wyników produktywności banków.	145

Rozdział 6

PRÓBA OCENY WPŁYWU KONSOLIDACJI NA EFEKTYWNOŚĆ

SEKTORA BANKOWEGO W POLSCE W LATACH 1997-2003 150

6.1. Ogólne uwagi dotyczące procesu badawczego	150
6.2. Ocena efektywności banków w Polsce z zastosowaniem metody DEA	151
6.2.1. Określenie efektów i nakładów w technologii bankowej	151
6.2.2. Uwagi dotyczące otrzymanych wyników analizy przeprowadzonej z zastosowaniem metody DEA	153
6.2.3. Klasyfikacja wyników badań z zastosowaniem procedur taksonomicznych.	154

Zakończenie 176

Załączniki 182

Bibliografia 203

Wstęp

Praktyka gospodarcza ostatnich kilkunastu lat XX w oraz początku XXI w. dowodzi wyraźnie, że sektor finansowy, w tym także bankowy staje się jednym z głównych obszarów dokonywania transakcji konsolidacyjnych (fuzji i przejęć) na świecie. Ich liczba i wartość świadczą o tym, że należy on obecnie do najszybciej konsolidujących się zarówno w państwach wysoko rozwiniętych, jak i rozwijających się, określanych jako *emerging markets*. Pod koniec dekady lat 90. XX w. fuzje i przejęcia z udziałem instytucji finansowych w Stanach Zjednoczonych oraz w Europie stanowiły około 30% wszystkich tego rodzaju transakcji, zaś w 2000 r. z ogólnej wartości transakcji wynoszącej około 3,5 bln USD, 216 mld USD przypadało na sam sektor bankowy, który pod tym względem uplasował się na trzecim miejscu po sektorze telekomunikacji oraz usługach medialnych. Największe transakcje fuzji i przejęć zainicjowane poza Europą obejmowały takie podmioty jak: Citigroup, Schroders, Banamex¹; Dai-Ichi-Kangyo Bank, Fuji Bank, Industrial Bank of Japan²; Chase Manhattan, JP Morgan, Robert Fleming³; zaś w Europie były to fuzje m.in. Hongkong Shanghai Banking Corporation Holdings, CCF oraz Banque Herve⁴; Hypovereinsbanku i Banku Austria⁵; National Westminster i Royal Bank of Scotland⁶; Barclays i Wollwich⁷ oraz Banco Santander Central Hispano, Banespa i Banca Serfin⁸.

W 2003 r. łączna wartość transakcji fuzji i przejęć zarówno na świecie, jak i w Polsce zmniejszyła się, a spadek ten dotyczył także udziału fuzji i przejęć sektora finansowego w ogólnej wartości transakcji. Jak wynika z raportu międzynarodowej agencji ratingowej Fitch, rok 2004 na nowo ukształtuje bankową scenę w Europie, która dojrzała do następnej fali konsolidacji. Spowodowane recesją gospodarczą wewnętrzne działania restrukturyzacyj-

¹ Aktywa całej grupy wyniosły 902, 2 mld USD, kapitał własny 54,5 mld USD. Podaję za July 2001 *Top 1000 World Banks*. „The Banker”, July 2001.

² Aktywa całej grupy wyniosły 1,259,5 mld USD, kapitał własny 50,5 mld USD. Podaję za July 2001..., op. cit.

³ Aktywa całej grupy wyniosły 715,3 mld USD, kapitały własne 37,6 mld USD. Podaję za July 2001..., op. cit.

⁴ Aktywa całej grupy wyniosły 673,6 mld USD, kapitały własne 34,6 mld USD. Podaję za July 2001..., op. cit.

⁵ Aktywa całej grupy wyniosły 666,7 mld USD, kapitały własne 19,8 mld USD. Podaje za July 2001..., op. cit.

⁶ Aktywa grupy wyniosły 461,5 mld USD. Podaję za July 2001..., op. cit.

⁷ Aktywa całej grupy wyniosły 458,8 mld USD, kapitały własne 15,7 mld USD. Podaje za July 2001..., op. cit.

⁸ Aktywa całej grupy wyniosły 324,7 mld USD, kapitały własne 14,1 mld USD. Podaję za July 2001..., op. cit.

ne podjęte w bankach europejskich, zostały niemalże zakończone. Banki posiadają wystarczającą kapitalizację oraz funkcjonują w poprawiającym się otoczeniu makroekonomicznym. Także specjaliści z firmy doradczej A.T. Kearney przewidują, że relatywnie niski poziom koncentracji sektora bankowości detalicznej w większości krajów europejskich będzie sprzyjał procesom fuzji i przejęć.

Tendencje i procesy zachodzące w rozwiniętych sektorach bankowych występują w coraz większym stopniu również na rynkach wschodzących. Kwestia połączeń i fuzji przedsiębiorstw bankowych dążących do poprawy konkurencyjności należała do najważniejszych problemów bankowości polskiej w latach 90. XX w. i z pewnością nadal stanowić będzie integralny element przemian strukturalnych sektora bankowego w Polsce. Ranga tego zjawiska wynikała z wielkich wyzwań, stojących przed polskimi bankami w perspektywie otwierania się krajowego systemu bankowego na konkurencję zagraniczną, potrzeby skonsolidowania rozdrobnionego sektora oraz podejmowania przez poszczególne banki działań na rzecz zwiększenia konkurencyjności. Obecnie, w sytuacji, w której europejskie instytucje finansowej są największymi zagranicznymi inwestorami w bankach w Polsce, transakcje fuzji i przejęć pomiędzy nimi będą niewątpliwie wywierały wpływ na kształt sektora bankowego w Polsce.

Tendencje do koncentracji w sektorze bankowym są, w najogólniejszym ujęciu, następstwem dostosowywania się przedsiębiorstw bankowych do nowych warunków ekonomicznych, wśród których za najważniejsze uznaje się: globalizację, postępujący proces zanikania granic narodowych w działalności gospodarczej, procesy deregulacji i liberalizacji oraz postęp techniczny. Procesy te w istotny sposób przyczyniły się do wzrostu konkurencji na rynku usług bankowych na skutek wejścia na ten rynek nowych podmiotów: banków krajowych, innych pośredników finansowych (tj. firmy ubezpieczeniowe, leasingowe, fundusze inwestycyjne, firmy wydające karty płatnicze), niektórych instytucji niefinansowych (tj. koncerny samochodowe, firmy wysyłkowe, portale finansowe).

W literaturze konsolidacja sektora bankowego jest pojmowana szeroko i uwzględnia całokształt procesów przejęć oraz połączeń, których efektem powinno być ogólnie pojęte wzmocnienie konkurencyjności banku. W związku z tym, w niniejszej pracy konsolidacja w sektorze bankowym rozumiana jest jako przejęcia oraz połączenia banków komercyjnych, w których badany bank występuje w roli przejmującego, nabywającego, inkorporującego inny bank lub też inicjującego połączenie lub przejęcie.

U podstaw decyzji o konsolidacji zwykle leży kilka motywów oraz wysokie oczekiwania. W sektorze bankowym najistotniejsze z nich to osiągnięcie synergii operacyjnej, poprawa efektywności działania, dywersyfikacja działalności oraz eliminacja konkurencji. Współczesne badania dotyczące konsolidacji banków europejskich wskazują, że banki w krajach UE nie identyfikują swego strategicznego celu jako „wielkości dla samej wielkości”, lecz koncentrują uwagę przede wszystkim na kwestii efektywności, kontroli kosztów oraz poprawie war-

tości dla akcjonariuszy. Należy także zaznaczyć, że operacjom konsolidacyjnym często towarzyszą wysokie, niedoszacowane koszty oraz nadmiernie optymistyczne prognozy co do efektów, które w istocie powodują brak wystąpienia zakładanych korzyści lub tylko częściowe ich urzeczywistnienie.

Przedmiotem niniejszej publikacji jest przedstawienie problematyki konsolidacji banków na tle zmian zachodzących we współczesnym sektorze bankowym, z perspektywy teoretycznej oraz skutków tego procesu dla efektywności uczestniczących w nim banków w Polsce. O ile bowiem stosunkowo szeroko analizuje się zjawisko fuzji i przejęć banków na gruncie teoretycznym i empirycznym w literaturze zachodniej, o tyle w piśmiennictwie polskim problem konsolidacji banków nie zajmuje wiele miejsca. Sporadycznie pojawiające się dostępne źródła dotyczą, w stopniu fragmentarycznym, wybranych zagadnień z zakresu konsolidacji banków. Daje się zauważyć wyraźny niedostatek analiz przyczyn, przebiegu oraz przede wszystkim skutków fuzji i przejęć banków dla ich kondycji oraz struktury całego sektora bankowego. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest być może fakt, że procesy konsolidacyjne w polskim sektorze bankowym charakteryzują się dużym stopniem złożoności, co jest spowodowane nakładaniem się na siebie kilku trendów restrukturyzacji sektora bankowego w postaci prywatyzacji, połączeń banków oraz udziału kapitału zagranicznego. Wydaje się jednak, że w świetle realnych procesów w bankowości, zarówno w krajach wysoko rozwiniętych, jak i w krajach które przeprowadziły transformacje gospodarczą, uzasadnionym jest badanie tej problematyki w przypadku sektora bankowego w Polsce, zwłaszcza, że dotychczasowy stan badań można uznać za niewystarczający.

Punktem wyjścia do prowadzonych rozważań i ważnym zarazem czynnikiem, który wpłynął na wybór tematu niniejszej książki, jest istniejąca niejednoznaczność wyników analiz co do efektów konsolidacji banków, szczególnie jeśli chodzi o zmiany w obszarze efektywności. Konsolidacja na rynkach bankowych jest uzasadniana teoretycznie poprzez różne modele, takie jak model korzyści skali, model zakresu usług oraz różnorodne synergie operacyjne wynikające z oszczędności związanych ze skalą działania, bardziej zróżnicowaną ofertą produktów oraz wzrostem efektywności. Z analiz Instytutu Finansów Europejskich (Uniwersytet Walijski w Bangor) wynika, że potrzeba poprawy efektywności oraz kreowania wartości dla akcjonariuszy będzie w coraz większym stopniu wpływała na kształt strategii banków europejskich. W związku z oddziaływaniem różnorodnych sił nastąpi radykalna restrukturyzacja branży bankowej w ciągu następnych lat. O ile presja na koszty i inne kategorie implikują działania w kierunku konsolidacji branży, badania empiryczne do dzisiaj nie dostarczają jednoznacznych, silnych wniosków odnośnie korzyści w obszarze efektywności z fuzji i połączeń banków. Dlatego też warto podjąć próbę oceny efektów konsolidacji w sektorze bankowym w Polsce, które według analityków z Międzynarodowego Funduszu Walutowego mogą okazać się tym bardziej słabsze od oczekiwanych ze względu na warunki makroocena, stosunkowo niewielki wzrost oraz duży stopień niepewności.

Niniejsza praca skupia się zatem na problematyce połączeń banków w kontekście efektywności. Jest to pole badawcze, które z pewnością zasługuje na zainteresowanie m.in. ze względu na wagę tematu, relatywnie niski stopień zbadania zagadnienia w odniesieniu do banków w Polsce, jak również istniejącą niejednoznaczność efektów konsolidacji banków na świecie. Powyższe czynniki skłoniły do postawienia tezy, że konsolidacja może pozytywnie wpływać na efektywność uczestniczących w niej banków. Głównym celem badawczym pracy jest zatem próba oceny wpływu zjawiska konsolidacji w sektorze bankowym w Polsce na efektywność uczestniczących w niej podmiotów. Formułując tytuł niniejszej książki oraz nakreślając jej koncepcję, podjęto próbę chociaż częściowego wypełnienia luki w tym obszarze, zdając sobie jednocześnie sprawę z trudności, które wiążą się z pracą o charakterze teoretycznym, deskryptywnym oraz empirycznym zarazem.

Do analizy wybrano lata 1997-2003 ze względu na fakt, iż nasilenie się procesów fuzji i przejęć nastąpiło od 1997 r., oraz że w chwili realizacji części badawczej pracy dostępne były dane finansowe do 2003 r. włącznie. Do badania wpływu konsolidacji na efektywność działania poszczególnych banków zostanie wykorzystane podejście nieparametryczne – metoda *Data Envelopment Analysis*. Poza wieloma zaletami, które szerzej zostaną omówione w rozdziale metodycznym, metoda ta jest niedoceniona w Polsce i może stanowić atrakcyjną alternatywę dla powszechnie wykorzystywanych analiz z użyciem wskaźników finansowych. Zostaną przeprowadzone badania empiryczne efektywności działania próby 20 największych pod względem aktywów banków komercyjnych w Polsce. Celem badań jest porównanie osiągniętej efektywności banków połączonych z pozostałymi bankami komercyjnymi w sektorze bankowym w Polsce w kontekście jej ewentualnej poprawy lub pogorszenia. Zastosowany zostanie także indeks Malmquista wykazujący bliskie związki ze wspomnianą metodą oraz obrazujący zmiany całkowitej produktywności badanych obiektów w poszczególnych latach.

Praca składa się z sześciu rozdziałów. W rozdziale I zostały omówione zagadnienia dotyczące charakteru współczesnych gospodarek rynkowych oraz wpływ procesów liberalizacji, deregulacji i globalizacji na funkcjonowanie współczesnych banków. Uwaga została poświęcona także kwestii sprawności sektora bankowego i jej determinant w warunkach postępującej globalizacji.

W rozdziale 2 zidentyfikowano specyficzne cechy konkurencji w sektorze bankowym umieszczone w szerszej perspektywie teorii ekonomicznych. Podjęto także próbę przedstawienia pojęcia konkurencyjności, pozycji konkurencyjnej, zdolności konkurencyjnej, oraz czynników determinujących konkurencyjność banków.

Rozdział 3 w całości jest poświęcony omówieniu zjawiska konsolidacji, przyczyn leżących u jej podłoża, spodziewanych efektów, a także kosztów i ryzyka związanego z niepowodzeniem operacji połączeniowych. W literaturze przedmiotu zostało wskazanych i omówionych

szereg korzyści z fuzji i przejęć banków, które stanowią jednocześnie przyczyny podejmowania tego rodzaju działań. Praktyka konsolidacyjna pokazuje, że motywacja skłaniająca banki do podejmowania przejęć lub połączeń jest złożona i skomplikowana. Na podstawie studiów literatury wydaje się, że spośród różnego rodzaju motywów zidentyfikowanych przez znawców problematyki, na znaczeniu zyskują w ostatnim czasie motywy techniczne i operacyjne. Argumentacja dotycząca fuzji i przejęć banków oraz prognozy dalszej konsolidacji np. na rynku europejskim opierały się na przekonaniu, że większy rozmiar banku jest konieczny dla jego funkcjonowania na integrującym się rynku. I o ile udział w rynku i zróżnicowanie są rzeczywiście w tym kontekście istotne, o tyle inne ważne uzasadnienie fuzji i przejęć banków odnosi się do możliwych oszczędności kosztów oraz poprawy efektywności działania.

W ramach analizy przyczyn i korzyści konsolidacji omówione i sklasyfikowane zostały główne jej motywy oraz modele, będące rezultatem dostosowywania się teorii ekonomicznych do potrzeb fuzji i przejęć banków. Uwagę poświęcono modelowi korzyści skali, modelowi zwiększania zakresu działalności oraz koncepcji zjawiska synergii, która stanowi bodaj jedną z najczęściej przytaczanych przyczyn konsolidacji.

Jednym z niemniej istotnych elementów operacji konsolidacyjnych jest trafna identyfikacja i oszacowanie kosztów związanych z daną transakcją. W praktyce połączeniowej problem ten jest często marginalizowany, co prowadzi w rezultacie do nadmiernie optymistycznej oceny przedsięwzięcia. Z uwagi na znaczenie elementu kosztowego zagadnieniu temu poświęcono osobny podrozdział.

W związku z niejednoznacznymi rezultatami badań dotyczących konsolidacji omówiono główne wątki tego zagadnienia oraz kontrowersje wokół niego. Zakres literatury zagranicznej, w której omówione zostały wyniki studiów i badań efektów konsolidacji banków jest bardzo szeroki. Pomimo tego, nie udało się dotychczas wyciągnąć jednoznacznych wniosków odnośnie powodzenia czy korzyści z fuzji i przejęć banków. W wielu publikacjach kwestionuje się, czy zakładane zyski, korzyści skali, synergie operacyjne lub oszczędności kosztów urzeczywistniają się w zbadanych dotychczas przypadkach. Należy jednak zauważyć, że istnieją także pewne symptomy poprawy gorszych wyników i ociągania korzyści z konsolidacji.

W rozdziale 4 przedstawiono ogólną charakterystykę przebiegu procesu konsolidacji w krajach Europy Zachodniej, w Stanach Zjednoczonych oraz w Japonii. W rozdziale tym poświęcono również uwagę procesowi konsolidacji banków w Polsce. Opisano związki procesu prywatyzacji z fuzjami i przejęciami banków oraz główne typy procesu konsolidacji w sektorze bankowym w Polsce. Konsolidacja banków w Polsce jest procesem o większym stopniu złożoności niż w krajach wysoko rozwiniętych z uwagi na konieczność zbudowania najpierw całego sektora bankowości komercyjnej, a w następstwie jego sprywatyzowania. Po burzliwym okresie rozwoju sektora bankowego na początku lat 90. XX w., w którym utworzono wiele małych banków prywatnych oraz wyodrębniono ze struktury NBP 9 banków komercyjnych, konieczne stało się konsolidowanie nadmiernie rozproszonych bankowo-